

**Aynur
Turan**

“Göy Qurşağı”
jurnalının
redaktoru

(əvvəli ötən sayımızda)

1908-ci ildə çıxmış “Firdovsi-ilhamat” kitabına “Varmı bundan yuxarı uçmağa istedadım” mısrası ilə başlayan “Cəhalətimdən şikayət”, “Aşiqi-sadiqlərim, pünhan deyil bürhanımız” mısrası ilə başlayan “Bu da bir həqiqət”, “Aferin olsun sənə, filusufi-zifunun” mısrası ilə başlayan “Şeyxlərə-işanlara”, “Sofı, gəl öyrən həyatın tərzini heyvandan” mısrası ilə

tin, elm və mədəniyyətin faydası, sənaye, azadlıq hərəkatı, yeni nəslin tərbiyəsi, qadın azadlığı, dünyəvi elmlər, Vətənin tərəqqisi, cəhalətdən xilas olmaq, mədəniyyət səviyyəsini yüksəltmək, insani hissələrin müqəddəsliyi və s.” idi.

M.Hadi zülm və əsa-

M.Hadinin düşüncəsi, varlığı, yaradıcılığı həyatla, vətən övladının, gənclərin taleyi ilə bağlıdır. Onun ülvi məhəbbəti, xəyal pərisi, səmanın ənginliklərinə uça da, yenə də xalqın dərdlərindən uzaq qaça bilməyib yerə enir. Elə bir mövzu yoxdur ki, şair ona müraciət edərkən vətəni və vətən övladını dile götürməsin. Vətən-

şində yaşamış, bu arzuya çatmaq üçün dönmədən mübarizə aparmışdır. Çünki əcdadı ulu, qanı saf, tarixi qədim və şöhrətli bir xalqın övladı olduğunu bilir və soydaşlarını ayılmaq üçün bu həqiqəti onlara döndənlərlə söyləyərək təlqin etməyə çalışırdı. Yer üzünü millətlərin yarış və vuruş meydanı hesab edən Hadi inanırdı ki, bu çar-

lu, fəlsəfi məzmunlu əsərlərini vətən, xalq, azadlıq, səadət, tərəqqi yolunda ədəbi mübarizəyə həsr edən şair zülm, istismar, dünyasının qurbanı olmuş, ədalətsiz dövrün onu yaşada bilməmiş, yaşatmamışdır.

Payımalı-düşməni olsunmu çəmənəri-vətən?!

Hürriyyətpərvərlik ideyası Məhəmməd Hadi yaradıcılığında ən mühüm yerlərdən birini tutur. Əsərlərində burjuva kapitalist mühitini şiddətli damğalayan Hadi məhz azadlıq deyə var səs ilə hayqırırdı. “Hürriyyət” sözü şairin dilinin əzbəri-

**Türkün tökülən qanları bihudə gedərmə?
Diqqətlə düşün, yoxsa bu qan həpsi hədərmə?
Qan ilə qazandıq zəfəri, verməyiz əldən,
Xof eyləmədik atəşi-dərhaşi-düvəldən.**

Nə qəmlidir, nə ələmləli həyatın, ey şair!

başlayan “Söfiyə-zahidə” və s. şeirləri, məqalələri, tərcümələri daxil edilmişdir.

Maarif, mədəniyyət, milli oyanış, dil, din və s. bu kimi problemlərə yer ayıran qəzetdə Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağayev, H.Zərdabi, N.Nərimanov, Ə.Haqverdiyev və b. nisbətən təcrübəli qələm sahiblərinin imzası ilə yanaşı yeni bir imza da görünməyə və dərhal da oxucuların diqqətini cəlb etməyə başladı. Bu imzanın sahibi Əbdül-səlimzadə Məhəmməd Hadi Şirvani idi. 1905-ci ilin yayında Bakıya, “Həyat” qəzeti redaksiyasına göndərən Məhəmməd Hadi ilk yazılarında qəzetdə əsərlərini oxuduğu ziyalıların, daha çox Əli bəy Hüseynzadənin müzakirə obyektinə çevirdikləri məsələlərə münasibət bildirir və məqalələri içərisində bəzən mövzuya uyğun mənzum parçalar da verməsi Məhəmməd Hadinin eyni zamanda şeir yaradıcılığına böyük marağı olduğunu göstərirdi. “Həyat” qəzetinin 23 iyul 1905-ci il tarixli 35-ci nömrəsində “Əbdül-səlimzadə Şamaxı” imzası ilə çap etdiriyi “Bəyani-həqiqət” adlı məqaləsi ilə başlayan Məhəmməd Hadi qısa bir zamanda “Həyat” in ən fəal yazarlarından birinə çevrilir.

Başlıca mövzuları “mətbua-

rətə xidmət edən, dini mövhumat və xurafat yayan ruhaniləri cəmiyyət üçün son dərəcə zərərli adam hesab edirdi. O, cəsarətlə göstərirdi ki, avamların, möminlərin “ruhani ata” sayıb ətəyindən öpdükləri din xadimləri əslində ədəb və mərifətdən, elm və fəzilətdən büsbütün uzaq olan muzurr adamlardır. Bunlar xalqın həm maddi, həm də mənəvi düşmənidirlər. Əsr tərəqqi, mədəniyyət əsri olduğu halda, onlar xalqı cəhalət və geriliyə sürükləyir. Hadi ruhaniləri çox tutarlı dəlillərlə ifşa edərək yazır ki, onların sözündə bilmərrə məntiq yoxdur. Bir sözlə, Hadi millətin varlığını bürqüyən gerilik və cəhaləti görərək fəryad edir, “Kimdən kimə şikayət edim” deyərək xəyal pərisinə müraciət edib biçərə insanların mübtəla olduqları bu dərdin dərmanını kənardan deyil, öz içərilərindən arayıb axtarmağı, ona doğru-düzgün istiqamət verməyi tövsiyə edir.

**Səfalet bizdə, zillət bizdə,
hər dürlü bəla bizdə,**

Maarif yox, sənaye yox, ticarət yox, zirayət yox.

Niyə biz qılmırız təqdir qədrin elmi-əbdanin,

Kor olmuş yoxsa Hadi, di-deyi-qiyəmətnüma bizdə?!

Hadi poeziyası üçün ilham mənbəyidir. Şairin arzu və istəkərini, xəyal və düşüncələrini, bir sözlə, amalını bürzə verən “Amali-Tərəqqi” adlı şeiri bu cəhətdən daha səciyyəvidir:

**Həqiqi arzumuz intizam
hali-millətdir,**

**Məcəmiz bütün məsrufi
istikmali-millətdir.**

**Ürəkdə bəslənən amalımız
iqbali-millətdir,**

**Yeganə nöktei-mətlub istiq-
lali-millətdir.**

Hadi şəxsiyyət azadlığı, fikir və vicdan azadlığının tərənnümçüsü idi. O, vicdan azadlığını gur səsle tərənnüm edir. Daxili bir qüvvə şairi nitqə gətirir. Dünya durduqca nur saçan qəlbini qüdrəti ilə millətə, vətən övladına nəğmələr qoşub feyz vermək məqsədi ilə möcüzələr yaratmaq istəyir. Bitməz, tükenməz bulaq suyu qədər saf axan fikri, xəyalı gözü-könlü tox olan şairi ilhama gətirir.

Hadi özünü bahar fəslində bülbül kimi cəh-cəh vuran, fəğan edən, min bir çiçəkdən ilham alan quşa bənzədir. “Dünyaya bağı mənim gülüstanımdır” deyir.

Vətənpərvər şairimiz Hadi bütün həyatı boyu millətini ən ali mərtəbələrdə görmək atə-

pışmalarda türk xalqları qalib çıxacaq.

**Ən işıq bir ömür istərsək
günəş altında biz,**

**Durmali iddiyə qarşı qarşı
qeyrəti-rəşxən ilə...**

Hadinin tarix etibarını ilə bizə məlum olan son əsəri “Kor soqqu” şeiridir.

“Hərərətli şeir, yaxud, qızdırmalı halımda saçmalarım” adlı məşhur əsərində, şairin mövcud quruluşa və ümumiyyətlə istismar dünyasına qarşı son üsyan səsi ucalmışdır.

1919-cu ilin ortalarında şair, “siyasi xadim” qoymuş “tülkülərlə” bərişməzləşən əlaməti olaraq, Bakıdan uzaqlaşmış ömrünün axırınaq qədər buraya qayıtmamışdır.

Şairin nədən, harada və nə vaxt öldüyünü dəlili-sübutlu aydınlaşdırmaq olmasından, bu məsələlər Hadi haqqında yazılarda tam “əfsanəvi” həlledilməz bir “müşkül şəkil almışdır. Bəzi müəlliflər şairin 1919-cu ildə, bəziləri isə 1920-ci ilin əvvəllərində “qeyb olduğunu” iddia edirlər. Xatirələrdən və şairin sağ qalmış müasirlərinin sözlərindən belə bir rəyə gəlmək olur ki, Hadi 1920-ci ilin may ayında vəfat etmişdir.

Beləliklə, bütün həyatını, həyacanını, narahat ürəyini, alovlu ilhamını, ziddiyyətlə do-

dir. Günəş düşüncəli, geniş ürəkli, açıq sözlü şair riyakarlara üz tutub: “Rəhbər olamaz gözlülərə gözsüz olanlar” deməklə onlara cavab vermişdir. “Əsarət zülmünün gərdunəsin çəkmək de” fikrini irəli sürən ədib “məzaristanı-qəflətdən atıl meydanə, göstər can” əzmiylə zülm və istibdad əleyhinə var səsi ilə hayqırmışdır. Və göstərmişdir ki, xalqın istiqalyyəti uğrunda həlak olan şəhidləri, inqilab ərlərini xalq heç vaxt unutmayacaqdır.

**Məhəmməd Hadinin əkdiiyi
toxumlar çoxdan cücərmiş,
bəhrələr verməmişdir. Bu toxumlar
həqiqət dənələri. Azərba-
can şeirinə romantizm gətirən
və onu qanadlandıran, ona can,
həyacan verən sənətkar necə
unudula bilər? Dünyaya yeni
nəsillər gəldikcə, şeirimizin çə-
siddli çalarları aradaşdırıldıqca,
Sabitdən, Caviddən, Səhətdən,
Şaiqdən danışıldıqca Hadi də
öz mübarək çöhrəsiylə gözləri-
mizin önündə canlanacaqdır.
Poeziyamızın sənətkarlıq sirləri
açıldıqca, əruzun sözləri kö-
nüllərdə saçıldıqca, bu gözəl
vəzini-gözəl əsərlərində yaşa-
dan mahir sənətkarın adı hür-
mətlə çəkiləcək, könüllər eşqiylə
güləcəkdir. “Unutma bizləri,
yad et!” deyən dodaqlardan qo-
pan mehriban sədalardan mü-
əllifi heç vaxt unutmayacaq!**

